

ГУМАНІТАРНО-ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ І СУЧАСНА ГЛОБАЛЬНА ГЕОПОЛІТИКА

Сучасна хвиля глобалізації активного впровадження демократичних стандартів, ідейного плюралізму та багатопартійності охопила всі континенти. Нині світ переживає етап становлення багатополлярної системи і можливої переструктуризації геополітичної картини світу. На сучасному етапі розвитку людства глобальні, геополітичні проблеми активно вивчають провідні вчені світу. Загострення проблем світового характеру та зростання взаємозв'язків між процесами у світовому масштабі призвели до того, що наприкінці 60-х — на початку 70-х років XX ст. сформувалася нова міждисциплінарна наука — глобалістика. Адже глобальні проблеми набули планетарного характеру та стосуються інтересів усіх народів світу, загрожують деградацією й загибеллю усього людства, потребують невідкладних рішень та вимагають колективних зусиль, спільних дій усіх народів. Одними із найскладніших глобальних загроз у XXI столітті стали локальні військові конфлікти та війни гібридного характеру на геополітичному та територіальному ґрунті (наприклад, між Ізраїлем та Палестиною, Україною та Російською Федерацією і т. і.). Як зазначила канцлер Німеччини на другий день Міжнародної Мюнхенської конференції з безпеки від 7 лютого 2015 року, міжнародний тероризм і, зокрема, провокація та підтримка війни в Україні Російською Федерацією є викликом для всього світу, тому що загрожують повною дестабілізацією світового порядку, який неймовірними зусиллями встановлювався після II світової війни.

Проблема геополітичного перерозподілу сучасного світу існувала з давніх часів. Стародавні мислителі нерідко розмірковували над географічним розташуванням держав, їх кліматичними умовами, структурою населення, взаємовідносинами між державами та регіонами. Однак даний об'єкт дослідження не мав власної назви. Лише в 1916 р. шведський учений Рудольф Челлен (1864—1922) ввів у науку поняття «геополітика», розуміючи під нею «доктрину, що розглядає державу як географічний організм чи просторовий феномен». Таким чином, геополітика Р. Челлена розвивала давній предмет — політичну географію, не претендуючи на самодостатність. Та й сам автор не претендував на роль першовідкривача, вважаючи своїм вчителем Фрідріха Ратцеля (1844—1904). Ще в 1897 р. побачила світ книга Ф. Ратцеля «Політична географія», в якій держава розглядалася як живий організм, укорінений в ґрунті.

Політичні події, на які було таке багате XX століття, швидко зробили цю молоду галузь знань надзвичайно популярною. Історія довела, що геополітики як доктрини остерігались, бо ця наука розкривала основоположні механізми міжнародної політики, які лідери політичних режимів, як правило, прагнуть приховувати за гуманною риторикою або абстрактними ідеологічними схемами. У багатьох випадках геополітиків не визнавали як вчених, але при цьому активно використовували їхні наукові викладки для вироблення міжнародної стратегії. Так, ідеї засновника геополітики англійського вченого Хелфорда Дж. Макіндера не сприймалися в академічних колах і в той же час широко застосовувалися владними структурами при формуванні міжнародної політики Англії.

По закінченні Другої світової війни закономірно звинувачували німецький націонал-соціалізм, ідеологія якого на практиці призвела до величезних людських жертв. Подібна доля спіткала і геополітику, так вдало використану Третім рейхом. Особливо це стосувалося Радянського Союзу, де геополітика була офіційно заборонена. Констатуємо, що тільки офіційно, бо висока партійна верхівка ніяк не могла обійтися без неї, розробляючи різноманітні проекти (протистояння США в «холодній війні», створення прорадянських режимів у країнах Східної Європи, вторгнення в Афганістан тощо). Не викликає жодних сумнівів, що у повоєнний період зовнішній курс СРСР відповідав геополітичним концепціям, що розроблялись у партійно-державному керівництві відповідними спеціалістами. Зокрема, йдеться про стратегію СРСР у Світовому океані, де дві наддержави активно змагалися у прагненні встановити контроль над морськими просторами. В післявоєнний період геополітика набула двох нових значень: 1) як синонім геостратегії у вирішенні конкретних зовнішньополітичних та військово-стратегічних завдань; 2) як еквівалент політичної географії в поясненні районування політичних процесів як регіонального, так і глобального рівнів.

Наприкінці 80-х років XX ст. відбувається переоцінка цінностей, хоча геополітика продовжувала залишатися західною політологічною концепцією. Її відродженню на теренах СРСР, а згодом СНД сприяли крах двополюсного світу, розпад соціалістичного табору і Радянського Союзу, революції в країнах Центрально-Східної Європи, розпад Югославії та Чехословаччини, об'єднання Німеччини. Все це привело до швидкого розвитку геополітичної думки.

Традиційно геополітику розглядають як науку про вплив географічного простору держав на їхні політичні цілі й інтереси. У сучасних дослідженнях геополітика трактується значно ширше — як наука про зв'язок і взаємодію географічного простору і політики. Відповідно вона повинна вивчати, з одного боку, властивості простору, що позначаються на тих чи інших політичних акціях, на їх характері й резонансі, з другого — дію політики на простір, його перетворення відповідно до волі та цілей людей і їх спільнот. Саме це розуміння геополітики є найпродуктивнішим. Учені вбачають у геополітиці царину знань, що вивчає комплекс економічних, географічних, демографічних, історичних, політичних та інших факторів, які взаємодіють між собою та впливають на стратегічний потенціал держави.

Відповідно до моделі геостратегічних сфер та геополітичних регіонів американця Саула Коена, Україна входить до категорії субнаціональних територій — «ворота» (фокуси зв'язків), які в майбутньому відіграватимуть роль провідників зв'язків між державами, стабілізуючи світову геополітичну систему. «Ворота», як правило, розміщені вздовж меж геостратегічних сфер. На думку автора, формуючись як самостійні геополітичні одиниці, «ворота»

перетворюються із зони конфліктів на зони компромісного розвитку. А З. Бжезінський багато уваги приділяє проблемі гегемонії Росії і необхідності її зменшення в Євразії. Аналізуючи наслідки розпаду СРСР, Бжезінський зазначав, що «найболючішою була втрата України». Поява незалежної української держави стала найбільшою геополітичною невдачею для російської держави.

Незалежна Україна по-новому визначає кордони Європи у XXI ст. Адже, оцінюючи статус незалежної України, Бжезінський підкреслив, що сам факт її виникнення є за своєю історичною значимістю третьою подією в XX столітті. Незалежність України, крім того, позбавила Росію її домінуючої позиції на Чорному морі. Втрата України стала геополітично вирішальною, оскільки це радикально обмежило геостратегічні можливості Росії. Навіть без прибалтійських держав і Польщі Росія, зберігаючи контроль над Україною, могла б намагатися стати лідером упевненої у своїх силах євразійської імперії. Бжезінський вважає Україну геополітичним центром Центральної і Східної Європи, який суттєво впливає на формування балансу сил на європейському континенті в цілому. Україна є геополітичним центром тому, що сама її поява допомагає трансформувати Росію. З. Бжезінський зауважує, що «...без України Росія перестала бути Євразійською імперією, без України Росія все ще може боротися за імперський статус, але тоді вона буде в основному азійською імперською державою і найімовірніше втягнеться у виснажливі конфлікти з Середньою Азією». Втрата Україною незалежності автоматично перетворила б на геополітичний центр Польщу, позбавляючи її такої бажаної й безпрецедентної безпеки.

Збройна агресія Російської Федерації проти України стала довгостроковим чинником впливу на систему глобальної та регіональної безпеки, а також чинну систему міжнародного права. Росія застосувала проти України концепцію «гібридної війни», яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду. Тому ключовою ознакою нинішнього протистояння України і РФ полягає в тому, що це є логічним завершенням тривалої «геостратегії реваншу», яку довго напрацьовувала Російська Федерація. Відомий японський історик Хіроакі Куромія стверджує, що у своїх закамурфльованих операціях президент В. Путін чітко дотримується ключових правил сталінської ери.

Росія за допомогою гібридної війни проти України намагається вирішити одразу низку актуальних для себе геополітичних завдань:

- по-перше — позбутися конкурента у впливі на пострадянському просторі, адже наша країна за потенціалом єдина з пострадянських держав здатна конкурувати з Російською Федерацією в цьому питанні;
- по-друге — гіпотетична поразка України суттєво деморалізує низку держав Центральної та Східної Європи;
- по-третє — Україна нерационально використовувала можливості, отримані після здобуття незалежності. Вітчизняна національна еліта не використовувала належним способом ані унікального транзитного потенціалу, ані радянської спадщини в економіці, ані навіть енергії Помаранчевої революції у 2004 році.

Таким чином, зовнішня політика нашої держави була непослідовною, а «двовекторність» у зовнішній політиці, яку системно впроваджував президент Л. Кучма і його адміністрація, призвели до того, що на початку 2014 року в офіційного Києва найкраще були розвинені відносини саме з Російською Федерацією, а альтернативних договорів про військово-технічну співпрацю не виявилося.

На думку переважної частини провідних західних і українських експертів (дипломатів, політологів, аналітиків та військових спеціалістів), в рамках подібної «гібридної політики» РФ рішуче та агресивно налаштована повернути Україну до сфери свого впливу за будь-яку ціну. Тому російська агресія проти української держави та її незалежних державних інституцій не може залишатися поза увагою світової спільноти. Очевидно, що анексія Криму, бойові дії на Донбасі й надалі привертатимуть до себе увагу. Важливим є і те, що країни ЄС, попри сильні позиції проросійського лобі в деяких із них, зуміли запровадити санкції проти Росії, які зберігаються й нині. Особливі надії має народ Україна на Міжнародний суд ООН в Гаазі, де на початку березня 2017 року розглядається позов України проти Російської Федерації. І попри те, що скептики пророкують багаторічний судовий процес, цей міжнародний прецедент переформатує остаточно сфери впливу у сучасній геополітиці та утвердженні української державності.